

2005 – Schiller

www.friedrich-schiller.de

A **Barátság** melléklete

Szabó Dezső összeállítása

Szerte a világon: 2005 Schiller éve

A 200 évvel ezelőtt elhunyt Friedrich Schiller költőre változatos programokkal emlékeznek

2005 Friedrich Schiller, az egyik legismertebb és legnépszerűbb német költő halálának 200. évfordulója. Ebből az alkalomból a Schiller-évet rendezvények sorával ünneplik meg. Ebben részt vesz többek között a Schiller-Nemzeti Múzeum, a Német Schiller-Társaság valamint a Német Irodalmi Archívum. A szövetségi kormány a Schiller-év keretében megrendezendő projekteket kerekén 500.000 euróval támogatja.

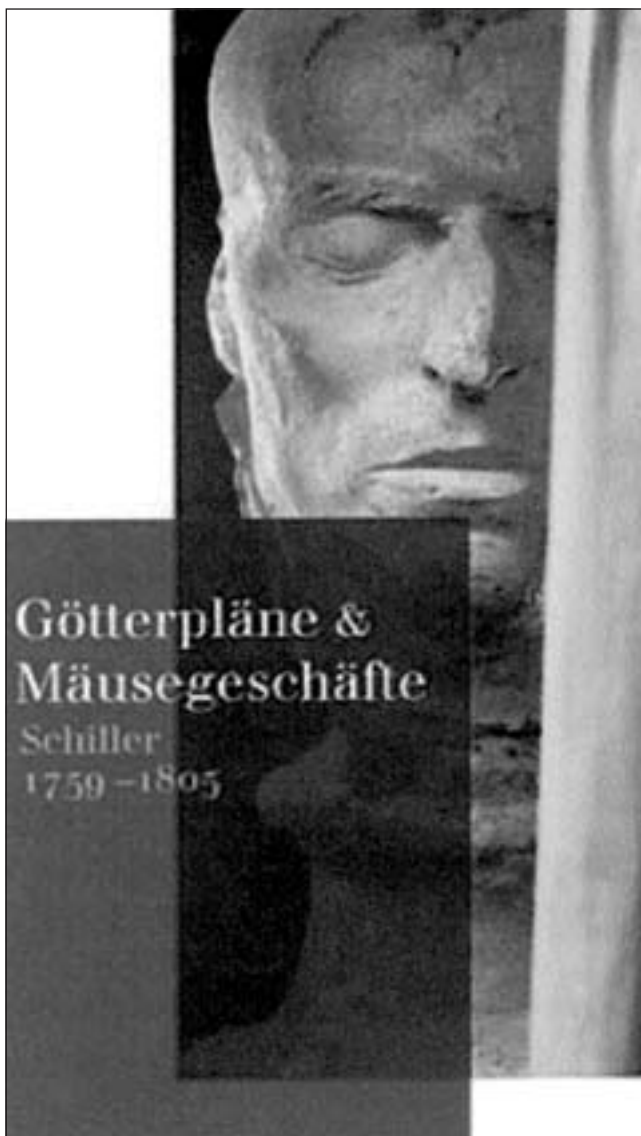
Az emlékévé nyitórendezvénye egy huszonnégyórás felolvasás volt a berlini Művészeti Akadémia új épületében 2005. márciusában „Schiller24” címmel.

Schiller szülőhelyén, Marbach am Neckarban és halálának helyszínén, a tübingiai Weimarban két nagyszabású kiállítás megrendezésére került sor. Április 23-tól Marbachban „Isteni tervek és földhözragadt ügyek –

Schiller 1759 – 1805” címmel számos, Schiller hagyatékából származó tárgy és kézirat került kiállításra.

Schiller halálának napján, május 9-én nyílt meg Weimarban „Az igazság ítélkezik – Schiller hősei ma” című kiállítás. Ezt a rendezvényt mindenek előtt Schiller drámai figuráinak és jelenkorban kifejtett hatásuknak szentelik. A két kiállítás ősszel megcseréli helyszínét, így mindkettő megtekinthető mind Marburgban mind Weimarban.

A weimari Német Nemzeti Színház ünnepi programot szervez, amely keretében számos drámaelőadás látható majd és egy tudományos tanácskozássra is sor kerül. Szintén Tübingiában kerül sor az öthetes „Szabadság.Schiller 05” című fesztiválra, nemzetközi esszéversenyre és színházi bemutatóra.

Friedrich Schiller élete és művei

JOHANN CHRISTOPH FRIEDRICH SCHILLER 1759. november 10-én látta meg a napvilágot a Neckar menti Marbachban. Születése idején Németország számtalan kisebb-nagyobb államból állt, amelyeket jó ideig csupán egy franciának, Napóleonnak sikerült összefognia, de ez sem bizonyult tartós szövetségnek. Ez a bizonytalan időszak mégis számtalan nagy személyiséggel volt képes gazdagítani a német és ezzel az európai szellemi és kulturális életet. Schiller apja, JOHANN CASPAR SCHILLER (1723-1796) CARL EUGEN VON WÜRTTEMBERG herceg hadseregében szolgált hadnagyként, és 1761-ig – többszöri megszakítással – részt vett a hétéves háborúban is. Édesanyja, ELISABETH DOROTHEA KODWEIß (1732-1802) egy marbachi fogadós és pék lánya. A kis Friedrichet már rögtön másnap megkeresztelték és anyakönyvezték. A költő nagyon szerette édesanyját, aki szelid és mélyen vallásos asszony volt, talán az ő hatásával magyarázható, hogy a kislány sokáig a papi hivatásra készült. 1762-ben a család Ludwigsburgban telepedik le, majd egy évvel később, 1763-ban, az apát toborzótisztnak nevezik ki, s egyúttal Schwäbisch Gmündbe helyezik át. Az 1764-es év elején a szomszédos Lorchba költöznek. Schiller 1765-ben kezdi meg elemi tanulmányait a helyi iskolában, latinra magánóra keretében a helyi paphoz, PHILIPP ULRICH MOSERHEZ jár. 1766 decemberében a család ismét Ludwigsburgba költözik. Friedrichet 1767-ben felveszik a ludwigsburgi latin nyelvű iskolába. Ezekre az évekre tehetőek első színházi látogatásai. Már 13 évesen el kell hagynia a szülői házat. 1773 január 16-án Carl Eugen württembergi herceg parancsára beíratkozik a katonai neveldebe, ahol szigorúan szabályozott, katonásnak mondható napi-rend szerint kell élnie. Az iskola szigorára mi sem jellemzőbb, hogy Schiller szorongása oly erős, hogy még 15 évesen is bevizel. Nyolc évet tölt el ebben az iskolában, amelyet gyakorlatilag börtönnel fog fel,

és talán nem is véletlen, hogy ebből az időből maradtak ránk első zsenyéi, amelyek témája a szabadság.

1774-ben kezdi el jogi tanulmányait. 1775-ben a Hercegi Katonai Akadémia székhelye Solitude-ból Stuttgartba költözik, az apát pedig az udvari kertészet vezetésével bízzák meg. 1776-ban Schiller megszakítja jogi tanulmányait és az orvosi karra tér át. JACOB FRIEDRICH ABEL professzornál hallgat pszichológiát, esztétikát, történelmet és erkölcsstant. Az egyetemi évek alatt ismerkedik meg Plutarchos, Rousseau, Shakespeare és Goethe műveivel. Az ezt követő években kezd el foglalkozni a *Haramiák* (*Die Räuber*) című darabjával. A „*Schwäbisches Magazin*ban” jelenik meg elsőként nyomtatásban Az este (*Der Abend*) című verse. 1780 novemberében fogadják el disszertációját, melynek a *Versuch über den Zusammenhang der thierischen Natur des Menschen mit seiner geistigen* címet adja. December 15-én hagyja el a Katonai Akadémiát. Ezredesi orvosként kezdi meg pályafutását Stuttgartban az Augé gránátosezredben havi 18 guldenért. Ez a csekély jövedelem komoly csalódást és elkeseredést vált ki belőle.

1781-ben jelenik meg első ízben a *Haramiák*, – névtelenül és magánkiadásban. 1782 január 13-án tartják a darab ősbemutatóját a Mannheimi Nemzeti Színházban óriási sikerrel. Schiller engedély nélkül, inkognitóban jelenik meg az előadáson. Februárban adják ki az 1782-es év antológiáját (*Anthologie auf das Jahr 1782*), amely mintegy ötven versét tartalmazza. Május és június között CARL EUGEN herceg tudomást szerez Schiller második illegális mannheimi útjáról és 14 napi fogságra ítéli a főúrságon. Augusztusban CARL EUGEN megtiltja Schillernek, hogy bárminemű nem orvosi jellegű írást, különösképp komédiát, adjon ki és elbocsátással, illetve lecsukatással fenyegeti meg. A költő szeptember 22. és 24. között Stuttgartból Mannheimba menekül barátjával, ANDREAS STREICHER-

Ilyen iskolai egyenruhát hordott Schiller

(Deutsches Literaturarchiv Marbach a.N.)

Schiller barátainak olvas fel a *Haramiák* című művéből

(Korabeli grafika)

REL együtt. Októbertől novemberig folytatják útjukat Darmstadton keresztül Frankfurt am Mainba, Oggersheimba, Mannheimba és Meiningenbe. Ez mérész lépés és gyakorlatilag létbizonytalanságot jelent, hiszen Schiller elveszíti minden biztos megélhetési és kereseti forrását. Itt-ott megjelenik ugyan egy-egy verse, de költőként még nem igazán ismert. Barátai és csodálói segítik a gyakran betegeskedő költőt, aki ekkor kezdi el a *Fiesko* című drámáját írni. December 7-én HENRIETTE VON WOLZOGEN bauerbachai birtokára érkezik, ahol menedéket nyer és „Dr. Lovag” néven tartják számon, igazi nevét csak néhányan ismerik. 1783-ban több ízben is találkozik a Meiningeri könyvtár vezetőjével, WILHELM REINWALDDAL, HENRIETTE VON WOLZOGENNEL, valamint annak lányával, Charlotte-al. Itt fejezi be a „Louise Millerint” (mely később a *Kabale und Liebe – Ármány és szerelem* címmel válik ismertté). Vázlatokat készít továbbá a *Don Carlos*hoz. A *Fiesko zu Genua* első kiadása Mannheimben jelenik meg. Július 20-án tartják a *Fiesko* ősbemutatóját a bonni Választófejedelmi Színházban. Szeptember 1-jétől mint színházi író alkalmazzák éves szerződéssel Mannheimban, de röviddel ezután súlyos maláriás betegségen esik át. A következő év elején bevásztják a *Kurfürstliche Deutsche Gesellschaft*-ba és január 11-én tartják a *Fiesko* mannheimi ősbemutatóját.

1784 márciusában megjelenik az *Ármány és szerelem*. A premierre április 13-án Frankfurt am Mainban kerül sor. Június 26-án nagyhatású beszédet mond a Deutsche Gesellschaft tanácskozásán *Hogyan képes hatni egy jól szervezett színház?* címmel. DALBERG színházigazgató ennek ellenére nem hosszabbítja meg augusztusban a szerződését. Darmstadtban a Don Carlosból olvas fel CARL AUGUST VON SACHSEN-WEIMAR herceg udvarában, aki ezután a „weimari tanácsos” címet adományozza Schillernek. 1785 áprilisában Schiller szorult anyagi helyzetében elfogadja CHRISTIAN GOTTFRIED KÖRNER baráti körének meghívását és elhagyja Mannheimot. Körner később élete egyik legjobb ismerőjeként jelentet meg Schillerről életrajzot. 1786-ban jelenik meg a *Thalia* (1792-től *Neue Thalia*) a Göschen Kiadónál Lipcsében, majd 1787 júliusáig sorozatos tartózkodások következnek Lipcsében, Gohlisban, Drezdában, Loschwitzban és Tharantban. Schiller továbbra is a *Don Carlos*-on dolgozik, ugyanakkor írja az *Örömdát*. 1787-ben jelenik meg szintén a

lipcsei Göschen Kiadónál első alkalommal a *Don Carlos Infant von Spanien*. Július 21-én Weimarba megy azzal a szándékkal, hogy Goethe, Herder és Wieland közelében szabad íróként teremtsen meg egzisztenciáját. Alig több, mint egy hónappal később, augusztus 29-én tartják meg Hamburgban a *Don Carlos* ősbemutatóját. Az idő hidegre fordultával novembertől decemberig Meiningenbe, illetve Bauerbachba utazik, sőt WILHELM VON WOLZOGENNELLEL együtt Rudolstadtba lovagol. Ebben az időszakban látogat el először a LENGEFELD családkhoz, későbbi felesége szüleihez. 1788-ban adják ki a *Die Götter Griechenlands* című versét a *Teutscher Merkur*ban. Májustól novemberig főképp Volkstedtben és Rudolstadtban tartózkodik; gyakorta találkozik a Lengefeld-hölgyekkel is, és ideje jelentős részét szenteli történelmi, irodalmi és filozófiai tanulmányoknak. A Lengefeld-házban most sikerül először

Schiller egyik legfontosabb műve, a „Don Carlos” címlapja

(Fotó: Deutsches Literaturarchiv Marbach)

személyesen is találkoznia Goethével. Októberben lát napvilágot a *Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande von der spanischen Regierung* című munkája. 1789 januárjában Goethe segítségével biztos álláshoz jut: filozófia-professzornak nevezik ki a jénai egyetemen, ami egyúttal történelem-tanítási megbízatást is jelent. Ez magát a Paradicsomot jelenti számára, hiszen Weimar közelében lehet, ahol azidőtájt a szász

Felesége portréja

herceg kiváló költők, művészek és tudósok egész hadát gyűjtötte egybe. Ezekben az években Schiller nem ír drámát, és verseket is csak keveset. Inkább történelemmel és filozófiával, különösképp IMMANUEL KANT munkáival foglalkozik behatóan. Kant hatására ismeri fel, hogy az ember erkölcsi lény, akinek le kell küzdenie saját belső korlátait és törekednie kell arra, hogy jobb, tökéletesebb emberré váljon. Ezek a gondolatok későbbi munkáiban központi szerepet játszanak. A Teutscher Merkur egy másik versét, a *Die Künstlert* teszi közzé márciusban. Schiller májusban Jénába költözik. A hónap végén tartja meg székfoglaló előadását Griesbach professzor házában *Was heißt und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?* címen. 1790-től 200 talléros állandó jövedelemre tesz szert, megkapja a meiningi udvari tanácsosi címet, és nekilát a *Geschichte des Dreyßigjährigen Kriegs* című munkájának. 1790 február 22-én feleségül veszi Charlotte von Lengefeld-t a Wenigenjena-i templomban.

1791-ben tagja lesz az Erfurt-i Választófejedelmi Akadémiának. Röviddel ezután életveszélyesen megbetegszik tüdőgyulladás következtében és Karlsbad-ban kezelteti magát. Decemberben CHRISTIAN FRIEDRICH VON AUGUSTENBURG HERCEG ÉS ERNST HEINRICH SCHIMMELMANN gróf hároméves juttatásban részesítik Schillert, mely évi 1000 tallért jelent számára. 1792-ben a Párizsi Nemzetgyűlés Schillernek adományozza a Francia Köztársaság polgári jogait. Ez év novemberében jelenik meg „*A harmincéves háború*” c. műve utolsó része. 1793 augusztusától 1794 májusáig Charlotte-al együtt utaznak Württemberg-be, rövid heilbronnai tartózkodást követően Ludwigsburgban meglátogatja szüleit, testvéreit és barátait. 1793 szeptember 14-én megszületik fia Ludwigsburgban, akit *Karl* névre keresztelnek. A következő év márciusában Stuttgartba költöznek, itt DANNECKER elkészíti Schiller híres mellszobrát. A költő itt ismerkedik meg JOHANN FRIEDRICH COTTÁVAL, aki könyvkiadással foglalkozik és vele is tárgyalásokat kezd. Májusban visszatér Jénába. Ekkortól számítva gyakrabban fut össze WILHELM VON HUMBOLDTTAL. Július 20-án a Természetkutató Társaság gyűlése után hosszas beszélgetés folytat Goethével,

amely fordulópont kettejük kapcsolatában, és ezzel kezdetét veszi kettejük igazi munkakapcsolata.

A két férfi különbözőbb nem is lehetett volna. Már a korbeli különbség is észrevehető volt – Goethe tíz évvel idősebb volt Schillernél –, de szociális helyzetük, mentalitásuk is gyökeresen eltért. Goethe rendezett anyagi körülmények között élt, egészséges volt, míg a fiatalabb Schiller gyakran betegeskedett és igencsak változatosan alakultak megélhetési körülményei. Amikor Goethe írt vagy tudományos munkán dolgozott, neki szüksége volt arra, hogy mindent lásson és érzékelné tudjon. Schiller ezzel ellentétben szívesebben foglalkozott elméleti kérdésekkel és fogalmakkal. Ebből adódik, hogy nyelvezete sem tűnik oly természetesnek, mint Goetheé, hanem gyakran művies és patetikus benyomást kelt az olvasóban. Ezek a különbözőségek azonban soha nem tudták megzavarni a két költő mély barátságát és egymás kölcsönös tiszteletét.

1795-ben jelenteti meg COTTA a *Hóruszok* (*Horen*) első füzeteit, amelyben többek között a *Az ember esztétikai neveléséről* (*Über die ästhetische Erziehung des Menschen*) szóló értekezés és Schiller több levele, illetve verse is helyet kap, mint például a *Séta* (*Der Spaziergang*). 1796: július 11-én megszületik Ernst fia Jénában. Ezután gyakran találkozik Goethével Jena-ban és Weimarban. Az 1797-es év jeles eseménye, hogy több fontos bemutatónál kinevezik a stockholmi Tudományos Akadémia tagjai közé. Schiller anyagi helyzete most már tartósan javul, 1797 decemberében Jénában kertes házat tud vásárolni. 1798. október 12-én kerül sor a *Wallensteins Lager* ősbemutatójára a Weimari Udvari Színházban. A *Musenalmanach auf das Jahr 1799* Schiller verseit tartalmazza. 1799. január 30-án és mintegy három hónappal később április 20-án mutatják be Weimarban a *Piccolominit*, valamint a *Wallenstein halálát* (*Wallensteins Tod*). Szeptemberben a herceg megduplázza a juttatásait, s ezzel immár évi 400 Tallérban részesül Schiller. Október 11-én megszületik leánya, Karoline. Ezidőtájt keletkeznek a *Das Lied von der Glocke*, *Musenalmanach auf das Jahr 1800*, és *Maria Stuart* első sorai. Decemberben családjával Weimarba költözik, ami magával vonja a Goethével fenntartott kapcsolat elmélyülését és a színházhoz való erősebb kötődését. 1800 június 14-én elkészül a *Stuart Mária* és azonnal meg is tartják az ősbemutatóját Weimarban. A következő év tavaszát a jenai kis házban tölti a *Jungfrau von Orleans* írásával, majd augusztustól szeptemberig Lipcsében és Drezdában él. Szeptember 11-én kerül sor Lipcsében romantikus tragédiájára, *Az Orleáni szűz* ősbemutatójára. Novemberben ismét Weimarban tartózkodik és LESSING Bélcs Náthánjának a színpadra állításával foglalataskodik. 1802-ben színre viszi Goethe *Iphigeniejét* és *Gozzi Turandot-ját*.

Áprilisban ismét költöznek: ezúttal új házukba az Esplanaden. Az év őszén nemesi rangra emelik. Decemberben kolerás rohamot kap. 1803 március 19-én kerül sor a *Die Braut von Messina* weimari premierjére. Lefordítja, majd színpadra átdolgozza a *Der Neffe als Onkel* és a *Parazita* (*Der Parasit*) című darabokat Picard

alapján, és saját művén, a *Tell Vilmoson* (Wilhelm Tell) is dolgozik. A júliust Lauchstädtben és Hallében tölti. Decemberben lehetősége nyílik arra, hogy Weimarban MADAME DE STAËLLEL találkozzon. Elkészül a *Tell Vilmos* című drámával, amely az európai romantika egyik fordulópontja: egy eszme – a szabadság fogalma – vitális erejével segíti Schiller plasztikus jellemábrázolását. Témáját hiteles és mondai eredetű események elegyítésével fogalmazza meg és a 14. századi svájci történelemben, a kantonok szabadságharcának korába viszi vissza az olvasót. *Tell* megtestesíti népének tisztaságát, lázadó szellemét. Az ősi szabadságjogaitól megfosztott nép a Habsburg elnyomás alatt gyötrődik, de *Tell* fellépése erőt ad neki és erőt egyítve megszabadul a zsarnokságtól. Érdekes külön is néhány szót ejteni Schiller e művéről, amely mellett, hogy a költő egyik legismertebb alkotása, talán a legszemléletesebb példája szabadságélményének. A dráma tudatosan törekszik arra, hogy érzékeltesse a történet „kollektív” jellegét, azt a folyamatot, hogy az egyéni bosszú és elkeseredettség – a kantonok közötti titkos szövetségben – nemzeti forradalomra szélesedik. *Tell*, a szabadlelkű vadász és *Gessler*, a gögös zsarnok személyes küzdelme – a híres almalövési jelenet, a helytartó meggyilkolásának képsora – csak felgyorsítja és drámailag összefogja a népharag feltámadásának folyamatát. A színművet a schilleri ihlet emeli ki a „történelmi keretből” és teszi mélyen költőivé. A középkori jelmezek mögött valójában a francia forradalom „polgárai” szövetkeznek az emberi méltóság jegyében, s a „háttér”, a havasok, gleccserek, tavak, szelíd legelői képe sem egyszerű díszlet: az egész eleven természet részt vesz az emberi közösség drámájában.

1804 március 17-én rendezik a *Tell Vilmos* ősbemutatóját, szintén Weimarban. Ezután májusig Berlinben és Potsdamban tartózkodik, ahol színházba jár, és olyan neves személyiségekkel találkozik, mint AUGUST WILHELM IFFLANDDAL, és LUISE királynőhöz is bebocsáttatást nyer. Schiller ottléte alatt tárgyalásokat folytat arról is, hogy Berlinbe hivatnák. CARL AUGUST herceg júniusban ismét kétszeresére, 800 tallérra emeli a költő fizetését, aki ezután úgy dönt, hogy mégis ott marad Weimarban. A „*Demetrius*” c. művén és versei díszkiadásán dolgozik. Július 25-én Jenában megszületik *Emilie* nevű leánya. November 12-én van a „*Die Huldigung der Künste*” c. énekjáték bemutatója Weimarban. 1805 január 31-én mutatják be Schiller színpadi átíratát, amelyet RACINE „*Phädra*” c. darabjához írt. Heves és ismétlődő lázrohamok rázzák a költőt, aki ennek ellenére folytatja munkáját és a töredékekben ránc maradt „*Demetrius*” c. drámán dolgozik. Közben DIDEROT „*Rameaus Neffe*” c. darabját olvassa Goethe fordításában. Május 1-én találkozik utoljára Goethevel, még egy közös színházlátogatásra futja a költő erejéből, de rövidesen lázrohamok támadják meg, egész testében rázza a hideg. 1805. május 9-én Schiller tüdőgyulladás következtében meghal. A holttestet a ludwigsburgi herceg indítványára felboncolták és megállapították a tüdő, a szív illetve a vesék teljes leépülését. A

Schiller egyik utolsó képe 1804-ből

boncolási jegyzőkönyvben a következő volt olvasható: Jelen körülmények között csodaszamba megy, hogyan tudott ez az ember ilyen sokáig életben maradni”.

1805 május 12-én helyezik a költőt örök nyugalomra éjjel a weimari Jakobsfriedhofban.

Huszonkét év telt el a *Haramiák* és a *Tell* első bemutatása között, ami látszólag nem túl hosszú idő. Mégis zsúfoltabb eseményekkel, mint a legtöbb hasonló terjedelmű történelmi korszak. A világ megélte az *Ancien Régime* végét, a *Forradalom* véres önmegsemmisítését és *Napoleon* üstököszerű felbukását. Mindközben kibontakozott Schiller életműve. Enciklopédia méretekben kellene gondolkodnunk, ha Schiller drámai, filozófiai, politikai és lírai momentumait fel szeretnénk tárni, hiszen ezek csak összefüggéseikben érthetők meg. Mi köti össze *Karl Moort* és *Tell Vilmost*? Egyszerűen fogalmazva: mindketten rebellisek és végzetesen individualisták. S ez ebben az esetben nem tautológia, hanem sokkalta inkább szükségszerű megkülönböztetés. Mindketten fellázadnak a status quo ellen és attól sem riadnak vissza, hogy a szükségesnek vélt változtatásoknak ha kell erőszakkal is érvényt szerezzenek. *Stuart Mária*, *Wallenstein*, az *Orleans-i Szűz* vagy *Don Carlos* (Schiller drámáiban ugyan más és más történelmi és jellemábrázolási hangsúllyal, de újra és újra olyan emberekkel találkozunk, akik a jogos felindulás és a vak tombolás között húzódozó igen keskeny mezgyén egyensúlyoznak. Közös ezekben a drámákban az igazságtalanság, korrupció és önkény ellen fellépő már-már nárcisztikus hős – vagyis egy a *Sturm und Drang* korára jellemző konstelláció, amely azonban egyszersmind már túlmutat ezen a korszakon, hiszen az egyén radikális szembekerülése a társadalommal már az európai romantika centrális témája. S pontosan ez a szempont a kulcs Schiller külföldi – így hazánkbeli – recepciójának jobb megértéséhez. Annál is inkább, mert nem szabad elfelejtenünk, hogy a líra mellett éppen a dráma volt a romantika kedvelt

kifejezőformája, amely lehetővé tette a színpadon a szabadság és az egyén korlátainak plasztikus bemutatását. Különösen a latin országokban hullottak Schiller drámái termékeny talajba. Spanyolországban a romantika legjelentősebb kiáltványa, a *Prólogo Alcalá Galiano* Schillert nevezi meg az egyetlen követni érdemes német példának, és az sem véletlen, hogy GIUSEPPE VERDI gyakran választotta Schiller darabjait operái alapjául. Hazánkban pedig elegendő megemlíteni, hogy a leggyakrabban játszott szerzők közé tartozott, már 1811-ig 59 (!) Schiller-darabnak tapsolhatott a magyar közönség. Hatása talán VÖRÖSMARTY MIHÁLYRA volt a legintenzívebb, de megemlíthetjük TOLDY FERENC, BAJZA JÓZSEF, BERZSENYI DÁNIEL, KÖLCSEY FERENC, KIS JÁNOS és SZEMERE PÁL nevét is. Schiller művének feldolgozása természetesen folytatódik. Hosszú utat tett meg a zsarnoki léghört árasztó katonai iskolától addig, amíg a költészetben és drámában menedéket és később sikert ért el. Sok városban keresett nyugalmat, de azt csak később találta meg az igazi írói szabadságot és beteljesülést nyújtó Weimarban.

Friedrich Schillert minden bizonnyal meglepéssel töltene el, ha tudná, hogy 1785-ben írott ódáját, *Az Örömdódat* 1972-ben az Európai Tanács megtette Európa himnuszává Herbert von Karajan zenekari átíratában. 2003-ban az Európai Unió Beethoven megzenésítését választotta az EU himnuszául, szöveg nélkül, az Európai Unióban használt számos különböző nyelv miatt. Beethoven IX. szimfóniájának zárótételéről van szó, amelyet eredetileg négy szólistára, kórusra és zenekarra komponált. Ezért az EU-himnusz valójában Beethoven témája (vagy dallama), nem pedig Schiller verse, bár egyúttal az emberek testvériségének a szövegben szereplő eszményét is magába foglalja. Ez az eszmény jóval általánosabb érvennyel szólal meg Beethoven feldolgozásában („Testvér léssen minden ember”), mint Schiller eredetijében, amely szerint „a koldusok testvérei lesznek a hercegeknek”. Beethoven tehát a vers két sorát írta át, s megkockáztathatjuk, hogy a költő ideáljait ismerve Schiller ezt a legkisebb fenntartás nélkül elfogadta volna.

Szabó Dezső

Schiller íróasztala

(Fotó: Deutsches Literaturarchiv Marbach)

Friedrich Schiller versei

An die Freude

Freude, schöner Götterfunken,
Tochter aus Elysium,
Wir betreten feuertrunken,
Himmlische, dein Heiligthum.
Deine Zauber binden wieder,
Was die Mode streng getheilt;
Alle Menschen werden Brüder,
Wo dein sanfter Flügel weilt.

Chor.

Seid umschlungen, Millionen!
Diesen Kuß der ganzen Welt!
Brüder – überm Sternenzelt
Muß ein lieber Vater wohnen.

Wem der große Wurf gelungen,
Eines Freundes Freund zu sein,
Wer ein holdes Weib errungen,
Mische seinen Jubel ein!
Ja – wer auch nur *eine* Seele
Sein nennt auf dem Erdenrund!
Und wer's nie gekonnt, der stehle
Weinend sich aus diesem Bund.

Chor.

Was den großen Ring bewohnt,
Huldige der Sympathie!
Zu den Sternen leitet sie,
Wo der Unbekannte thronet.

Freude trinken alle Wesen
An den Brüsten der Natur;
Alle Guten, alle Bösen
Folgen ihrer Rosenspur.
Küsse gab sie uns und Reben,
Einen Freund, geprüft im Tod;
Wollust ward dem Wurm gegeben,
Und der Cherub steht vor Gott.

Chor.

Ihr stürzt nieder, Millionen?
Ahnest du den Schöpfer, Welt?
Such' ihn überm Sternenzelt!
Über Sternen muß er wohnen.

Freude heißt die starke Feder
In der ewigen Natur.
Freude, Freude treibt die Räder
In der großen Weltenuhr.
Blumen lockt sie aus den Keimen,
Sonnen aus dem Firmament,
Sphären rollt sie in den Räumen,
Die des Sehers Rohr nicht kennt.

Chor.

Froh, wie seine Sonnen fliegen
Durch des Himmels prächt'gen Plan,

Az EU himnuszának szövege Beethoven IX. szimfóniájának zenéjére

Wandelt, Brüder, eure Bahn,
Freudig, wie ein Held zu Siegen.

Aus der Wahrheit Feuerspiegel
Lächelt sie den Forscher an.
Zu der Tugend steilem Hügel
Leitet sie des Dulders Bahn.
Auf des Glaubens Sonnenberge
Sieht man ihre Fahnen wehn,
Durch den Riß gesprengter Särge
Sie im Chor der Engel stehn.

Chor.

Duldet muthig, Millionen!
Duldet für die beßre Welt!
Droben überm Sternenzelt
Wird ein großer Gott belohnen.

Göttern kann man nicht vergelten;
Schön ist's, ihnen gleich zu sein.
Gram und Armuth soll sich melden,
Mit den Frohen sich erfreuen.
Groll und Rache sei vergessen,
Unserm Todfeind sei verziehn.
Keine Thräne soll ihn pressen,
Keine Reue nage ihn

Chor.

Unser Schuldbuch sei vernichtet!
Ausgesöhnt die ganze Welt!
Brüder – überm Sternenzelt
Richtet Gott, wie wir gerichtet.

Freude sprudelt in Pokalen,
In der Traube goldnem Blut
Trinken Sanftmuth Kannibalen,
Die Verzweiflung Heldenmuth – –
Brüder, fliegt von euren Sitzen,
Wenn der volle Römer kreist,
Laßt den Schaum zum Himmel spritzen:
Dieses Glas dem guten Geist!

Chor.

Den der Sterne Wirbel loben,
Den des Seraphs Hymne preist,
Dieses Glas dem guten Geist
Überm Sternenzelt dort oben!
Festen Muth in schwerem Leiden,
Hilfe, wo die Unschuld weint,
Ewigkeit geschwornen Eiden,
Wahrheit gegen Freund und Feind,
Männerstolz vor Königsthronen, –
Brüder, gält' es Gut und Blut –
Dem Verdienste seine Kronen,
Untergang der Lügenbrut!

Chor.

Schließt den heil'gen Zirkel dichter,
Schwört bei diesem goldnen Wein,
Dem Gelübde treu zu sein,
Schwört es bei dem Sternenrichter!

Örömóda

Lángolj fel a lelkünkben szép
Égi szikra szent öröm,
Térj be hozzánk drága vendég, Tündökölj ránk
fényözön.

Egyesítsed szellemeddel,
Mít zord erkölcs szétszakít,
Testvér léssen minden ember,
Merre lengnek szárnyaid.:

Gyűlj ki, égi szikra lángja,
szent öröm, te drága, szép!
Bűvkörödbe, ég leánya,
ittas szívünk vágyva lép.
Újra fonjuk szent kötésed,
mit szokásunk szétszabott,
egy-testvér lesz minden ember,
hol te szárnyad nyugtatod.
Milliók ti, kart a karba!
Gyűljön csók az ajkakon!
Túl a csillagsátoron
él mindnyájunk édesatyja!

Ha célt ért a férfi végül:
társa mellett hű barát,
s kedves nőt nyert hitveséül,
zengje velünk víg dalát,
s minden szív, ha dobban érte
szív csak egy a földtekén!
Ám ki ezt még el nem érte,
sírva fusson el szegény.
Mind a roppant kör lakóit
szent rokonszenv hassa át!
Csillagokba vonz át
a rejtelmes égi trónig.

Isszuk mind e drága nedvet
a természet keblein.
Jók és rosszak ott repesnek
könnyű rózsaléptein.
Zsenge fürttel, csókkal áldott,
szív hű lángra tőle gyúl;
kéjben úsznak a parányok,
s kerub zengi: szent az Úr!
Milliók ti, porba hulltok?
Érzed, élet, alkotód?
Rejtik őt a csillagok!
Sátrukon túl, él az Úr ott!

Ő a rugó, ő az élet,
öszötkéje: az öröm;
tőle, tőle jár a létnek
óraműve bölcs körön;
csíra szárba tőle szökken,
mennynek napja tőle kél;
szférákat hajt mély ködökben,

hova látcső el nem ér.
Boldogan, mint napja lobban
s száll az ég dús térein,
járatok ti, véreim,
mint a hősök utatokban.

Az igazság tükre mélyén
a tudással szembenéz.
Hív erénye sziklaélén
óvja azt, ki túrni kész.
Fönn a hitnek fényes ormán
lengedeznek zászlai,
s látni ott a szív omoltán
angyalok közt állani.
Milliók ti, tűrjete csak,
míg a jobb kor napja gyúl.
Csillagsátron túl az Úr
megjutalmaz érte egy nap.

Isteneeknek nincs mit adni;
istenülni nagy dolog.
Gyász, szegénység, jöjj: vigadni
várnak ím a boldogok!
Fátyol hulljon bűnre, bajra,
ellenednek megbocsáss:
szívét többé könny ne marja,
ne rágódjék rajta gyász.
Adóskönyvünk elenyésszen,
béküljön meg, aki él.
Mint mi egymást, úgy ítél
minket Isten fenn az égben.

Szent öröm vet borba lángot;
arany fürtünk nedve bő;
békét isznak kannibálok,
hősi vért a kétkedő.
Ünnepeljünk mind felállva,
Míg a kelyhünk körbe megy.
Csapjon égig habja lángja!
Áldjuk a Jó Szellemet!
Kit a csillagár dicsér fenn
és szeráfok zengenek:
áldjuk a Jó Szellemet
csillagsátrán túl az égben!

Bátor szív a szenvedésben,
oltalom, ha árva hív,
síríg hűség esküvésben,
mindig nyílt és tiszta szív,
trón előtt is férfi-fenség,
vér, vagyon kell érte bár,
szolgálatnak hű fizetség,
s árulónak rút halál!
Mondjuk e szent kört bezárva
tűz borunkra esküvést,
híven álljuk e kötést;
esküdjünk az ég Urára!

Rónay György fordítása

Hoffnung

Es reden und träumen die Menschen viel
Von bessern künftigen Tagen;
Nach einem glücklichen, goldenen Ziel
Sieht man sie rennen und jagen.
Die Welt wird alt und wird wieder jung,
Doch der Mensch hofft immer Verbesserung.

Die Hoffnung führt ihn ins Leben ein,
Sie umflattert den fröhlichen Knaben,
Den Jüngling locket ihr Zauberschein,
Sie wird mit dem Greis nicht begraben;
Denn beschließt er im Grabe den müden Lauf,
Noch am Grabe pflanzt er – die Hoffnung auf.

Es ist kein leerer, schmeichelnder Wahn,
Erzeugt im Gehirne des Thoren.
Im Herzen kündet es laut sich an:
Zu was Besserm sind wir geboren;
Und was die innere Stimme spricht,
Das täuscht die hoffende Seele nicht.

Remény

*Álmodnak egy szebb, jobb hazáról,
Ez álom minden emberé:
Lihegve tör a földi tábor
Egy felragyogó cél felé!
A föld tavaszra, télre válik –
Az ember remél mindhalálig.*

*Remény az út, a cél, a pálya.
A gyermek hűen él vele,
Remény az ifjú délibábjá,
Remény az aggnak élete:
Ha fáradt teste sírba űzi,
Reménységét a sírra tűzi.*

*S ez nem valami lázas eszme
Bomlott agyvelők éjjelén;
A lélek harsog messze, messze:
Nagyobbért, szebbért élek én! –
S amit a lélek hangja hirdet,
Az nem csalhat meg soha minket!*

Dsida Jenő fordítása

An Emma

Weit in nebelgrauer Ferne
Liegt mir das vergangne Glück,
Nur an einem schönen Sterne
Weilt mit Liebe noch der Blick;
Aber, wie des Sternes Pracht,
Ist es nur ein Schein der Nacht.

Deckte dir der lange Schlummer,
Dir der Tod die Augen zu,
Dich besäße doch mein Kummer,
Meinem Herzen lebtest du.
Aber, ach! du lebst im Licht,
Meiner Liebe lebst du nicht.

Kann der Liebe süß Verlangen,
Emma, kann's vergänglich sein?
Was dahin ist und vergangen,
Emma, kann's die Liebe sein?
Ihrer Flamme Himmelsgluth –
Stirbt sie wie ein irdisch Gut?

Emmához

*Messze tűnő szürke ködkép
már a boldogság nekem,
csak egy csillagon időz még
sóvárgó tekintetem,
ám e játszi látomás
csillagfény csak, semmi más.*

*Ó, ha hosszú, síri álom
éjszakája szállna rád:
könnyel úgy borítna gyászom,
hogy szívemben élj tovább –
ám te tündökölsz, te nem
vagy halott, csak énnekem.*

*Édest éhező szerelmünk
Emma, végetérhetett?
S ami így, örökre eltűnt:
szerelem volt, azt hiszed?
Égi láng-e, mondd, amely
földi módon hamvad el?*

Baranyi Ferenc fordítása

Elysium

Vorüber die stöhnende Klage!
Elysiums Freudengelage
Ersäufen jegliches Ach –
Elysiums Leben
Ewige Wonne, ewiges Schweben,
Durch lachende Fluren ein flötender Bach.

Jugendlich milde
Beschwebt die Gefilde
Ewiger Mai;
Die Stunden entfliehen in goldenen Träumen,
Die Seele schwillt aus in unendlichen Räumen,
Wahrheit reißt hier den Schleier entzwei.

Unendliche Freude
Durchwaltet das Herz.
Hier mangelt der Name dem trauernden Leide;
Sanfter Entzücken nur heißet hier Schmerz.
Hier strecket der wallende Pilger die matten

Brennenden Glieder im säuselnden Schatten,
Leget die Bürde auf ewig dahin –
Seine Sichel entfällt hier dem Schnitter,
Eingesungen von Harfengezitter,
Träumt er, geschnittene Halme zu sehn.

Dessen Fahne Donnerstürme wallte,
Dessen Ohren Mordgebrüll umhallte,
Berge bebten unter dessen Donnergang,
Schläft hier linde bei des Baches Rieseln,
Der wie Silber spielet über Kieseln;
Ihm verhallet wilder Speere Klang.

Hier umarmen sich getreue Gatten,
Küssen sich auf grünen, sammtnen Matten,
Liebgekost vom Balsamwest;
Ihre Krone findet hier die Liebe,
Sicher vor des Todes strengem Hiebe,
Feiert sie ein ewig Hochzeitfest.

Elizium

Tovatónt a panasz meg a bánat!
Elízium mámore árad;
Meggzűnik a kín, a gyász –
Elízium árnyán
Örök üdv leng, ringat árján,
S az élet ezüst forrás-csobogás.

Örökös május
Sugarában a táj dús
Fénybe borul;
Arany álmok ölen illannak az órák,
A lélek örök tereket bolyong át,
És az Igazság fátyla lehull.

Öröm árad a szívben,
Nem hagy soha föl,
A fájdalom itt idegen, neve sincsen,
S a szomorúság már, ha szelíd a gyönyör.

Bársony gyepre csókolódzva dőlnek
A hű párok s legyezgeti őket
A balsamos fuvalom.
A szerelem örök koronát lel,
Kardjával nem metszi a halál el,
S örökké tart a lakodalom.

Rónay György fordítása

Schiller halotti maszkja

Fotó: Deutsches Literaturarchiv Marbach

Idézetek F. Schillertől – Zitate von F. Schiller

Magyar nyelven

„Áccsal felér egy jó szekerce itthon”
(Tell Vilmos III. felv. 1. szín – Vas István fordítása)

„Csak a bűnösök és a gonosz szellemek irtóznak a fénytől”
(Ármány és szerelem V. felv. 1, szín –
Vas István fordítása)

„A mór megtette a kötelességét, a mór mehet”
(Fiesco III. felv. 4. szín – Vas István fordítása)

„Mitől féljen az, aki a halált sem féli?”
(Haramiák III. felv. 2. szín – Déry Tibor fordítása)

„Az a széptevő, aki a lány apját hívja segítségül – már megbocsásson –, egy lyukas mogyorót sem ér!”
(Ármány és szerelem I. felv. 2, szín –
Vas István fordítása)

„Egy pillanatért a Paradicsomban a halálbüntetés nem túl nagy ár”
(Don Carlos I. felv. 5. szín – Vas István fordítása)

„Erős ember egyedül a legerősebb”
(Tell Vilmos I. felv. 3. szín – Vas István fordítása)

„Némán tűrni a nagy lelkek szokása”
(Don Carlos I. felv. 4. szín – Vas István fordítása)

„Gyorslábú rabló a halál,
lerombol minden menedéket,
Az embernek útjába áll
És véget ér a testi élet,
Ha tétovázik, ha menni készek,
Bírójukhoz mégis elérnek!”
(Tell Vilmos IV. felv. 3. szín – Vas István fordítása)

„Csak a kétségbeesett ember teszi fel mindenét egy lapra”
(Ármány és szerelem V. felv. 5, szín –
Vas István fordítása)

„Az a tág ország, jaj, de szűk lehet”
(Tell Vilmos III. felv. 3. szín – Vas István fordítása)

„A lány szép, karcsú, csinosan mozog.
Hogy mit tartogat a frizurája alatt?
Nálatok, asszonyszemélyeknél nemigen nézik, hogy mi van a padláson,
Ha a földszintet jól berendezte az Úristen”
(Ármány és szerelem I. felv. 1, szín –
Vas István fordítása)

Német nyelven

Wenn jeder Mensch alle Menschen liebte,
so besäße jeder einzelne die Welt.
(„Philosophische Briefe. Theosophie des Julius”)

Der Mensch ist nur da ganz Mensch, wo er spielt.
(„Über die ästhetische Erziehung des Menschen”)

Was ist der langen Rede kurzer Sinn?
(Wallenstein. Die Piccolomini I, 2)

Eng ist die Welt, und das Gehirn ist weit.
Leicht beieinander wohnen die Gedanken.
Doch hart im Raum stoßen sich die Sachen.
(Wallenstein. Wallensteins Tod II, 2)

Was doch der Mensch nicht wagt für den Gewinn!
(Demetrius II, 1)

Böses Gewerbe bringt bösen Lohn.
(Wallenstein. Wallensteins Lager I, 10)

Was man nicht aufgibt, hat man nie verloren.
(Maria Stuart II, 5)

Der Wein erfindet nichts, er schwatzt nur aus.
(Wallenstein, Die Piccolomini IV, 7)

Was man scheint, hat jedermann zum Richter,
was man ist, hat keinen.
(Maria Stuart II, 5)

Das Auge des Gesetzes wacht.
(aus „Das Lied von der Glocke”)

Denn über alles geht doch der Freund,
Ders fühlend erst erschafft, ders teilend mehrt.
(Wallenstein. Wallensteins Tod V, 3)

„Ich hab' hier bloß ein Amt und keine Meinung.”
(Wallensteins Tod, I, 5 / Wrangel)

Man kann den Menschen nicht verwehren,
Zu denken, was sie wollen.
(Maria Stuart I, 8)

„Kurz ist der Abschied für die lange Freundschaft.”
(Die Jungfrau von Orleans, III, 6 / Lionel)

„Leutselig macht das Missgeschick.”
(Wallensteins Tod, IV, 2 / Gordon)

Schiller szenvedélyei

Mint sok más halandó, így Schiller sem tudott bizonyos kísértéseknek ellenállni. S bizony néhány ilyen káros szenvedély nem éppen használt az amúgy is sokat betegeskedő költő egészségének. Schiller *nagy kártyás hírében állt*, szívesen és sokat játszott. Barátaival gyakran hajnalig ült a kártyasztalnál és ez nemigen tetszett a körülötte élő emberek többségének. Barátja, *Goethe*, aki megvetette a kártyajátékot, megdöbben, amikor megtapasztalta Schiller játékszenvedélyét és arra buzdította az ifjú költőt, hogy inkább a munkáira koncentráljon. De gyönyörű felesége, *Charlotte* sem volt éppen elragadtatva ettől a káros hobbitól. Híradásokat olvashatunk arról is, hogy felesége gyakran vitte magával férjét táncünnepekre, ahol azonban Schiller, aki gyűlölte a táncokat, hamar eltűnt a kártyaszobában és egyedül hagyta *Charlotte*-ot. Az igazsághoz azonban hozzátartozik, hogy a költő makacs tüdőbetegsége miatt gyakran képtelen volt éjszaka elaludni, és ha már ébren kellett maradnia, akkor inkább barátaival múlatta az időt.

* * *

Egy másik nagy szenvedélye volt a *tubákolás*. Ez a szokása már fiatal éveiben megvolt, amikor pedig szerény anyagi lehetőségei meglehetősen korlátozták a luxusszámba menő kiadásokat. Ennek ellenére nem sajnálta a fáradságot és a pénzt, hogy jóféle dohányhoz jusson. Kedvence a marokkói fajta volt. A nikotin serkentette munkakedvét, de fiatalkori barátai szerint nem csak azt. Egy visszaemlékezés szerint egy szerelmi találka alkalmával nem kevesebb, mint 25 adag (!) tubákot fogyasztott, „miközben szabályosan füstölgött”. Csak ennek ismeretében érthető és értékelhető tehát Schiller baráti gesztusa *Goethe* irányában, akinek jelenlétében soha nem élvezte a tabakot, hiszen tudta, barátja ki nem állhatja a dohányt.

* * *

Bort azonban Goethe is szívesen fogyasztott – Schiller nagy öröme, aki, ha nem is nagy ivó, de lelkes borfogyasztó volt. Talán már családjából hozta a jó nedűk szeretetét, hiszen édesanyja vendéglős leánya volt, míg édesapja felmenői között szép számmal voltak bortermelők, és apja maga szakkönyvet is írt a borkészítésről. Schiller beszámolóiban, amelyeket a Stuttgart-i illetve Mannheim-i menekülései alkal-

mával jegyzett, mindig ott találjuk a vendéglőkben elköltött összegeket is. Weimari tartózkodása idejéből tudjuk, hogy a költő másokkal, mint *Goethe*, *Wieland* és *Herder* rendszeresen rendelt magának bort, a nagyobb rendelt mennyiség valószínűleg már abban az időben is kedvezményel járt!

* * *

Kártyával, dohányval, borral egy íróember töltekezhetett, de be nem telhetett, erre csak a szépszavak lehettek hivatottak. A kor szokásainak megfelelően Schiller is szívesen vett részt nagy baráti társaságok sokszor éjszakába nyúló beszélgetéseiben a legkülönbébb témákban, politikáról, filozófiáról vagy éppen költészetéről. Egyik legfontosabb beszélgetőpartnere a nyolc évvel fiatalabb tu-

dós, *Wilhelm von Humboldt* volt. Jénában szinte minden este találkoztak és a kései órákig ültek az asztalnál, *Humboldt* tulajdonképpen azért is költözött Jénába, hogy Schiller közelében lehessen. De a költő később és másokkal is szoros kapcsolatban állt, így *Wieland*-al és *Herder*-el, kiadóival *Göschel*-el és *Cotta*-val és természetesen *Goethe*-vel, akik nemcsak barátokat, hanem egyszersmind értékes vitapartnereket jelentettek számára. Velük tudott elmenekülni a mindennapok szürkesége és gondjai elől, amely különösen életének első szakaszában oly nyomasztó súllyal nehezettek rá. Ezeknek a barátságoknak köszönhetjük a költő terjedelmes levelezését is, amely fontos kultúr- és irodalomtörténeti adalékokat szolgáltat a kor, a költő és más szellemi nagyságok jobb megértéséhez.

A Schiller-ház Weimarban

Schiller-emlékünnap Pilisvörösváron

Guth Zoltán, igazgató

A pilisvörösvári Német Nemzetiségi Gimnáziuma és Szakközépiskolája diákjai május 9-én emlékeztek Friedrich Schillerre, a klasszikus német költőre és drámaíróra. Guth Zoltán igazgató bevezető szavai után a PaThália – itthon és az országhatárokon túl is ismert diákszínjátszó csoport – ősbemutatót tartott: Schiller „Demetrius” című drámája került színpadra, Faragó Tímea tanárnő és drámapedagógus feldolgozásában. A nagy sikert aratott produkciót követően az iskola diákjai az aulában csoportokba verődve válaszoltak a tesztkérdésekre, majd osztályonként mutatták be emlékműsorukat, mely egyben a magyarországi németek körében a Schiller év alkalmából felhívás is!

A Pilisvörösvári Szakközépiskola versenyt hirdetett a Schiller-emlékév jegyében a hazai német nemzetiségi gimnáziumok diákjai számára. A kiírás témái: 1. Az iskoláknak megküldendő szöveg fordítás, magyarra. 2. Esszé a következő témából „Az én Schiller-képem”. 3. Egy választott Schiller-mű könyvborító terve. *Benyújtási határidő 2005. október 15.*

A gimnáziumok négy fős csapatai 2005. november 16-án versengenek a pénz- és könyvjutalmakért. Jelentkezés szeptember 15-ig!

A Barátság nyomon követi a versenyt és megjelenteti a legsikeresebb pályaműveket, valamint tudósít a verseny eredményéről is.

Jó munkát kívánunk mindenkinek!

Képzőművészeti kiállításunk Pilisvörösváron, az Önkormányzat Színháztermében készült.

Dolgoznak a csapatok az iskola aulájában, ahol Schiller-kiállítás fogadja a látogatókat

Képek a Demetrius-előadásból

Bajtai László képriportja

Faragó Tímea, drámapedagógus

www.schillerjahr-2005.de

**A melléklet a stuttgarti székhelyű „Donauschwäbische Kulturstiftung
des Landes Baden-Württemberg” támogatásával készült.**